

lett számba veszi a népi költészet szinte valamennyi jelentős alkotóját: a leíró-tárgyas stílusban Jankovich Ferencet, Kiss Tamást, Pákozdy Ferencet, Takáts Gyulát, Tóth Endrét, az archaikus-mitologikus vonulatban Bakó Józsefet, Gellért Sándort, Mátyás Ferencet, Nagy Imrét, Sértő Kálmánt, a határokon túli (erdélyi, szlovákiai, vajdasági) magyar irodalomban Bartalis Jánost, Dudás Kálmánt, Horváth Istvánt, Kiss Jenőt, Morvay Gyulát, Sáfáry Lászlót, Salamon Ernőt, Szabédi Lászlót. Miniportréikkal a gondo-

latmenet a népi líra hiteles és megkapó tablójává szélesedik. Az enciklopédikus gazdagságot tovább fokozhatta volna a népi prózával való kapcsolatok, cserefolyamatok föltérképezése, és egy tekintet a felszabadulás utáni fejlődésre, az irányzat utóéletére. Pomogáts Béla könyve azonban a margójára rótt néhány kérdőjellel is irodalomtörténetírásunk fontos eseménye.

Greza Ferenc

MAGYAR VONATKOZÁSÚ RÓMAI JEZSUITA FORRÁSKIADVÁNYOK

Monumenta Antiquae Hungariae. Edidit Ladislaus Lukács S. I. Vol. I. (1550–1579). Romae 1969, pp. XXXII + 40* + 1041. Vol. II. (1580–1586). Romae 1976, pp. XXX + 24* + 1072. Vol. III. (1587–1592). Romae 1981, pp. XXVIII + 22* + 915. (Monumenta Historica Societatis Iesu. Vol. 101., 112., 121.)

Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I. Vol. I. (1551–1600). Collegit et edidit Ladislaus Lukács S. I. Romae 1978, pp. XXI + 41* + 828. (Monumenta Historica Societatis Iesu. Vol. 117.)

E négy hatalmas kötet tudós szerzőjének Rómában, 1959–1967 között megjelent három vaskos, folió alakú könyvéről folyóiratunk hasábjain közel másfél évtizeddel ezelőtt már olvashattunk (ItK 1968, 4–6. szám). A *Documenta Romana historiae Societatis Iesu in regnis olim corona Hungarica unitis* címmel, litografált eljárással és kis példányszámban előállított kiadványban a szerző (az első két kötetben bibliográfus rendtársával, Polgár Lászlóval együtt) a XVI. századi magyarországi jezsuiták történetére vonatkozó, 1550–1586 között keletkezett római levéltári iratokat közölte. A már ekkor hatalmasnak ígérkező munka a jezsuiták római történeti intézetében (Istituto Storico della Compagnia di Gesù) készült. A méltán nagy feltűnést keltett kezdeményezés nyomán támadt az igény, hogy az intézetnek *Monumenta Historica Societatis Iesu* című, 1894-ben Madridban alapított nagy tekintélyű történeti forráskiadvány-sorozatában e kötetek további gyűjtéssel és folytatással megjelenjenek. Így indult el *Monumenta Antiquae Hungariae* címmel a sorozaton belül az a külön szekció, amely a magyarországi jezsuiták történetére vonatkozó, különféle európai levéltárakban fellelhető dokumentumoknak teljes kiadását célozza. Az első három kötet munkálatai, szerkesztése során, a személyi adatokra vonatkozó rendkívül bonyolult, sokágú kutatói munkában azután egy másik sorozatnak terve is megszületett. Ennek első kötete a magyar jezsuita rendhá-

zatok is magában foglaló ausztriai rendtartomány valamennyi XVI. századi névjegyzékének kritikai kiadását foglalja magában. A következőkben ezekről a hazai tudományos történeti munkálatok számára rendkívül fontos és nélkülözhetetlen forráskiadványokról szeretnék rövid tájékoztatót adni.

A *Monumenta Antiquae Hungariae* kötetei magukon viselik a jezsuita rendtörténeti *Monumenta*-sorozatnak sok évtizeden át kialakított, hagyományos szerkesztési gyakorlatát. Lukács László ennek a jól kidolgozott módszernek segítségével rendezhette sajtó alá rendkívül bonyolult, sok kutatómunkával feltárt anyagát. A három, összesen 3200 lap terjedelmű vaskos kötet mindegyike azonos beosztású. A bevezető és magyarázó részek, a jegyzetek minden retorikától mentes, de klasszikus veretű latin nyelven készültek, amely a modern fogalmakat is jól visszaadja. Mindhárom kötet élén az előszót (*Proemium*) után a felhasznált irodalmat (*Index operum impressorum*), majd a rövidítések jegyzékét (*Notae compendiariae*) találjuk. Ezután következik a részletekre is figyelő, értekezésnek is beillő általános bevezetés (*Introductio generalis*), amely az egyes kötetekbe foglalt dokumentumok történeti hátterét, rendi, egyház- és művelődéstörténeti összefüggéseit mutatja be. Ennek a résznek a végén országonként és gyűjteményenként csoportosítva a levéltári fondok felsorolása (*Descriptio codicum*) következik, amely feltűnteti az idézés-

kor alkalmazott rövidítést, a forrás címét, jelzetét, terjedelmét, méretét. Az *Introductio generalis*-ok rövid bemutatásával az egyes kötetek tartalmát is megismerhetjük.

Az első kötet bevezetése 1550–1579 közötti években Magyarország történetét, földrajzát ismerteti. Összefoglalja a reformáció hazai elterjedésének történetét, Oláh Miklós esztergomi érseknek restaurációs kezdeményezéseit, a jezsuiták nagyszombati kollégiumának történetét, Báthory István erdélyi katolikus törekvéseit, az erdélyi jezsuita misszió alapításának történetét és a római Collegium Hungaricum kezdeteit. A 371 dokumentum ennek megfelelően az Oláh-féle nagyszombati kollégium-alapításnak iratait, az első erdélyi jezsuitákra vonatkozó levelezést és Szántó Arator Istvánnak a római Collegium Hungaricum alapítására vonatkozó beadványait tartalmazza. A második kötet további hat esztendőből a jezsuiták erdélyi történetére vonatkozó 383 iratot közöl. A bevezetés az 1580–1586 közötti években Erdély politikai és egyháztörténeti eseményeit ismerteti. A jezsuiták története során szól a kolozsvári kollégium, a gyulafehérvári és nagyváradi rezidencia megalapításáról, Antonio Possevino rendi vizitátor magyarországi szerepéről. A harmadik kötet az 1587–1592 közötti öt évből 332 iratot tartalmaz. A bevezetésben szó esik az Erdélyben működő rendtagok további sorsáról, kiűzetésükről és a visszahívásra történt kísérletről, a felsőmagyarországi megtelepedés körülményeiről és a túróci prépostság birtokainak megszerzéséről.

Mindegyik kötet végén függelékben (*Appendix*) megtaláljuk a mondott évekből a beöltözött magyarországi rendtagoknak, összesen 96 jezsuitának névsorát, a fontosabb életrajzi adatokkal; továbbá az igen alapos és pontos személyi, tárgyi és helynévmutatót (*Index personarum, rerum, locorum*). A körültekintő apparátussal közreadott 1086 dokumentum közlése megfelel a legigényesebb kritikai kiadások feltételeinek: egy-egy tételszám után a szükséges magyarító bevezetés (*Introductio*), a levéltári jelzet, az esetleges korábbi szövegközlésre vonatkozó utalás, az irodalom idézése és rövid regesztája után a dokumentum szövege, majd a lap alján a variánsok, a kritikai és tárgyi megjegyzések találhatók.

*

Lukács Lászlónak a magyar szempontból ugyancsak rendkívül fontos másik kiadványa, a *Catalogi personarum et officiorum* az ausztriai

rendtartomány névjegyzékeit tartalmazza. Ezek a „catalogus”-ok a magyarországi jezsuita házakban 1551–1600 között élt és működött rendtagoknak, a magyarországi származású és idegenből jött jezsuitáknak teljes személyi állományáról adnak képet. Az ausztriai rendtartományhoz való tartozásnak magyarázata, hogy 1772 előtt, tehát a XVI. században sem volt önálló magyar jezsuita provincia, hanem a magyarországi házak a lengyelekkel (Braniewo, Poznan, Wroclaw) és a csehországiakkal (Bruno, Olomouc) együtt közös tartományt képeztek, amelynek Bécs volt a székhelye. A rendi névtárak ezen első kötetének szerkezete, felépítése a következő. Az előző, a rövidítések jegyzéke és a felhasznált irodalom után a földrajzi mutatóban (*Index geographicus*) betűrend szerint a városnevek latin alakja után a mai hivatalos névforma, majd a történelmi magyar név található. Ezután következik az általános bevezetés, amely öt fejezetre oszlik. A szerző előbb a jezsuiták németországi megtelepedésének, az ausztriai rendtartomány megalapításának rövid XVI. századi történetét, a kollégiumok alapítási idejét, a provincia és a házak előjárójának névsorát, hivatali éveit ismerteti. Majd a jezsuita rend hivatalos levelezési módszerének kialakulását, a gyakorlatban használt különféle iratformákat és a Provincia Austriae levéltári fondjait, a harmadik fejezetben a rendi névsorok készítésére, az előjárókhoz való beküldésére és őrzésére vonatkozó rendi előírásokat, azoknak kialakulását tárgyalja. Ezek szerint a legelső időktől minden rendháznak a tartományfőnökhöz, 1589-től pedig a rendtartományoknak Rómába az egyetemes rendfőnökhöz rendszeresen jelentést kellett küldeniük a rendtagok személyi adatairól, életkoráról, származásáról, nyelvtudásáról, tanulmányi előmeneteléről, a fogadalmak letételéről, a pappá szenteléséről, képzettségükről, beosztásukról és egészségi állapotukról. Ezeknek a jelentéseknek irataiból keletkezett a jezsuita rendtörténet egyik legfontosabb levéltári forrástípusa. A bevezetésnek ebben a fejezetében a szerző táblázatokba foglalva az egyes rendházakra vonatkozó és ma fellelhető személyi katalógusok kronológiai áttekintését adja, majd a névsorok mai lelőhelyének országokként és gyűjteményként való pontos felsorolása következik. Innen tudjuk meg, hogy az ausztriai provincia katalógusai ma római, bécsi, brüsszeli, madridi, több magyarországi levéltárban, egy igen jelentős sorozata pedig a pannonhalmi bencés levéltárban található. A szerkesztés és kiadás szempontjainak ismertetése után az ötödik fejezetben a fentebb bemutatott Monu-

menta-kötetek módszerével a szövegek közlésénél és a jegyzetekben idézett valamennyi levéltári forrás rövidítését és feloldását találjuk. A kiadvány törzse két részből áll. Az elsőben (*Pars prior*) 138 tételben található a jegyzékek kritikai szövege a variánsok gondos feltüntetésével. A szerző a hiányos vagy eltorzult személyneveket nagy körültekintéssel kiegészítette vagy pótolta. A második rész (*Pars altera. Summaria vitae*) több mint kétszáz lapon szinte szótári tömörséggel a XVI. századi ausztriai rendtartományhoz tartozó, oda belépett vagy máshonnan oda áthelyezett 1160 rendtag életére, beosztására, szolgálati helyére, olykor irodalmi működésére vonatkozó adatokat közli.

E kötetek rövidre fogott ismertetése után feleslegesnek látszik, hogy a művelődés- és irodalomtörténet művelői számára azok tudományos jelentőségét bizonygassuk. A név- és tárgymutatókban végzett rövid tallózásból egész sor példát idézhetnénk. Ismert vagy ismeretlen adatok kerülnek eléink az erdélyi antitrinitárius mozgalom főszereplőiről (Dávid Ferenc, Giorgio Blandrata, Marcello Squarcialupi); máskor a régi irodalomtörténetből ismert magyar jezsuitáknak, Dobokay Sándornak vagy Forró Györgynek nevével találkozunk. Az első jezsuita generáció egyik legérdekesebb egyéniségének, a Pázmánynál tíz évvel idősebb Vásárhelyi Gergelynek csupán Bécsben megjelent katekizmusát, egy kolozsvári Kempis-fordítását (amelyet Pázmánytól függetlenül írt) és a Kassán megjelent beszédgyűjteményét – ezeket is inkább csak könyvészeti-bibliográfiai szempontból ismertük; életéről úgyszólván semmit sem tudtunk; főbb állomásai rajzolódnak most eléink az pályájának teljesebb megrajzolásához az adatoknak egész sorához jutottunk. Vagy például külön tanulmányt igényel majd az itáliai, angol vagy hollandus rendtagoknak és a magyar jezsuiták személyes kapcsolatainak, együtt végzett tanulmányaiknak, közös működési helyeiknek felmérése, kiderítése.

Lukács György: A drámaírás főbb irányai a múlt század utolsó negyedében. Sajtó alá rendezte Lendvai L. Ferenc. Bp. 1980. Akadémiai K. 275 l.

A Magyar Tudományos Akadémia által 1971-ben alapított Lukács Archivum és Könyvtár „Lukács György hagyatékából” című nagy jelen-

Befejezésül szeretnénk az ismertetett négy kötet szerzőjét, tudós gondozóját is bemutatni. Lukács László jezsuita történétíró 1910-ben Mecenzéfen született. Tanári és bölcsészdoktori diplomáját 1946-ban a szegedi egyetemen szerezte; disszertációját *P. Szabó István S. I. élete és szónoki munkái (1695–1753)* címmel írta. 1948-ban a jezsuiták római központi levéltárában (Archivum Romanum Societatis Jesu) másodlevéltáros lett, 1956-tól a rendtörténeti intézet, 1962-től pedig ugyanennek kötelékében a rendi történeti adatgyűjtő munkaközösség tagja. Az intézet történeti folyóiratában (*Archivum Historicum Societatis Jesu*) megjelent számos dolgozata közül kiemeljük a világi diákok számára létesített kollégiumokról szóló igen jelentős iskola- és pedagógiatörténeti értekezését (*De origine collegiorum externorum*), amelyet több európai nyelvre lefordítva könyv alakban is kiadtak. A Monumenta-sorozatban a bemutatottakon kívül 1981-ig még négy, egyenként ezer oldalas kötetben (Vol. 92., 107–108 és 124.) ugyancsak kritikai kiadásban adta közre a jezsuita iskolarendszer szabályzatainak és pedagógiai módszerének 1540–1572 között keletkezett iratait. Eddig tehát – a fentebb idézett litografált kiadványokkal együtt – összesen tizenegy vaskos kötet Lukács László gondos, fáradhatatlan munkájának gyümölcse. Ez az eredmény az itáliai magyar forráskiadások terén a nagy hírű elődöknek legjobb teljesítményei közé sorolható (vö. Monumenta Vaticana, Monumenta Eccl. Strigoniensis, Monumenta Epp. Vespeminesis, a Bossányi- és Lukacsics-féle regeszta- és oklevélkiadások, Monumenta Hungariae Italica). A tudós szerzőnek e munka folytatását kérve, remélve – magunknak csak azt kívánhatjuk, hogy az itt bemutatott és a hazai kutatók számára ritkaságszámba menő, alig hozzáférhető forráskiadásokat tudományos gyűjteményeink és egyházi könyvtáraink mielőbb megszerezzék!

Holl Béla

tőségű sorozata indult újtárra ezzel a kötettel. A vállalkozás feladata – amint azt Sziklai László, a kiadványsorozat szerkesztője előszavában hangsúlyozza –, hogy korunk kiemelkedő gondolkodójának kéziratban maradt, nagyrészt publikálásra eddig nem került írásait közreadja. Ezzel nemcsak az életmű árnyaltabb értékelése válik lehetővé, de a filozófus műhelyébe pillantva gondolatainak